Er zijn op dit moment twee redenen tot teleurstelling.

Die teleurstelling betreft allereerst het feit dat Van Agt hier niet staat. Maar zijn taak als door de Koningin benoemde formateur laat niet toe dat hij zich hier nu verantwoordt. En het CDA behoort niet bij de partijen, waarin politici zich onder alle omstandigheden allereerst voor hun eigen partijcongres moeten verantwoorden.

Een tweede teleurstelling zal wellicht voor menigeen zijn dat ik hier wel sta. Maar in feite staan we hier geen van tweeen en staat hier slechts degene, hoe hii ook heet, die op dit moment als voorzitter van de fractie fungeert.

Morgen de 200-ste dag van de kabinetsformatie. Een formatie volgend op een verkiezingsuitslag die duidelijker dan ooit een aanwijzing bevatte in welke richting de oplossing moest worden gezocht. De door het CDA vóór de verkiezingen vastgestelde kriteria waaraan het resultaat zou moeten worden getoetst, pasten daar uitstekend bij.

De mogelijkheid leek aanwezig om een coalitie tot stand te brengen die aan al onze kriteria zonder in- of uitlegkunde zou beantwoorden: een kabinet wet een program waarin wij "Niet bij brood alleen" zouden kunnen herkennen, steunend op een ruime parlementaire meerderheid, recht doende aan de verkiezingsuitslag, en van een politieke samenstelling die het meest in staat geacht moet worden de actuele problemen het hoofd te bieden.

Omdat dit zo duidelijk was, is het zes maanden lang geprobeerd. Aan de kiezers heeft het werkelijk niet gelegen.

Aan wie dan wel?

Het is natuurlijk voor elk der betrokken partijen moeilijk die vraag objectief te beantwoorden, zeker voor eigen publiek.

Het is gemakkelijk te zeggen dat waar er twee kijven er ook wel twee schuld zullen hebben. Dit is ook zo en het is niet zo moeilijk aan beide kanten een aantal fouten aan te wijzen die tot de mislukking hebben bijgedragen. Maar hoe meer afstand wij krijgen, hoe meer het erop aankomt hoofdoorzaken van incidentele fouten te onderscheiden.

Wat betreft die hoofdoorzaken springen er twee dingen uit.

De eerste is de zogenaamde meerderheidsstrategie van de PvdA. De tweede is het weren van Van Agt van Justitie. De PvdA heeft tien jaar lang volgens de lijnen van twee strategiën geopereerd. Eén als oppositie en één als regeringspartij. In de periode waarin de PvdA in de oppositie was, heeft zij geopereerd vanuit de polarisatie-filosofie en het konfliktmodel. Dit heeft geleid tot vervreemding, verharding, verkettering, extremisering en tot vrijwel uitzichtloze politieke impasses.

Teneinde die impasse te doorbreken moest er een daad worden gesteld. Die daad is toen gesteld door KVP en ARP door het aanvaarden van een positie in het kabinet welke inging tegen de regels van het op

evenredige vertegenwoordiging gebaseerde parlementair-democratische stelsel zoals dit in Nederland geldt.

Ik zeg niet dat het ondemocratisch was. Dan zouden we het niet hebben gedaan. Ik zeg wel dat het een afwijking was van ons nederlandse geldend parlementair democratisch stelsel. Zo is het kabinet-Den Uyl er gekomen.

Toen de PvdA weer in de regering kwam, werden polarisatie- filosofie en konfliktmodel vervangen door de meerderheids- strategie, het overheersingsmodel. Deze strategie heeft ook de kabinetsformatie beheersd. Daaraan toegeven zou hebben betekend dat de incidentele verhoudingen uit het eerste kabinet-Den Uyl structureel zouden worden gemaakt in een tweede kabinet-Den Uyl. De stap die ARP en KVP in 1973 ter doorbreking van de impasse hebben gezet, zou dan niet worden gebruikt om in 1977 de onderlinge verhoudingen te normaliseren maar om ze te continueren.

Dit is de fundamentele botsing tussen de doelstellingen van de PvdA en het CDA die de eerste formatie-fase heeft beheersd en uiteindelijk tot een mislukking ervan heeft geleid.

Ook van deze meerderheidsstrategie zeg ik niet dat zij ondemocratisch in zichzelf is, maar wel dat zij de parlementaire democratie zoals wij die in Nederland kennen (namelijk gebaseerd op evenredige vertegenwoordiging en het uitsluitend bestaan van minderheidspartijen) onwerkbaar maakt. Hoewel niet ondemocratisch in zichzelf werkt deze strategie in onze situatie op deze wijze wel ondemocratisch uit.

Deze opstelling van de PvdA heeft ook iets te maken met spanningen binnen die partij zelf. Enerzijds is er de stroming die een reële politieke coalitie met partners wil zonder overwicht tegen de verhoudingen in. Anderzijds is er de stroming die wel met anderen wil samenwerken mits met een overheersende positie voor de PvdA. Zij maakt geen principiële keus tussen beide stromingen maar tracht voortdurend de twee stromingen te verenigen en een zeker evenwicht tussen beide teweeg te brengen.

Dit heeft geresulteerd in een formatiebeleid dat wel gericht was op een coalitie met het CDA mits daarin een overwicht voor de PvdA gewaarborgd zou zijn, hetzij door de getalsmatige verhoudingen hetzij door het aanleggen van verschillende maatstaven voor de eigen bewindslieden en die van de regeringspartner. Vandaar bijvoorbeeld dat Van Agt wel als minister van Justitie aanvaardbaar was in de 8-7-1 formule maar niet in de 7-7-2 formule.

Dit is niet zo willekeurig als het op het eerste gezicht lijkt. Het houdt regelrecht verband met de formatie-strategie. Het is een strategie die de door de kiezers duidelijk, gewilde indeling in drie grote politieke hoofdstromingen miskent. Daardoor ontbrak het bij de PvdA aan werkelijke bereidheid tot een echte coalitievorming. Wij verlangden geen samenwerking op basis van de mathematiek. Wij wilden een echte politieke coalitie. Een coalitie, niet van tot elkaar veroordeelde politieke vijanden maar van op elkaar aangewezen politieke bondgenoten. Een echte politieke coalitie met inachtneming van de door kiezers bepaalde krachtsverhoudingen. Een politieke coalitie van twee politieke stromingen, niet van een politieke stroming met personen uit een andere politieke stroming.

Een politieke coalitie waarin niet de mensen, niet de posities, maar het beleid primair zou zijn. De formatie-fase met de PvdA is in wezen gekenmerkt door een strijd om de macht tegenover een strijd om het beleid.

Het is niet mijn bedoeling de gehele lijdensgeschiedenis thans na te gaan. Je kunt echter niet een samenwerking met een andere partij willen en tegelijkertijd drie van de vier eerste vertegenwoordigers tot ongewenste vreemdelingen in de coalitie te verklaren. De eerste wilde wel in het kabinet maar niet op Justitie, hoewel hij in het kabinet-den Uyl vier jaar lang die post heeft beheerd. De derde mag wel in het kabinet maar niet als nummer vier er ook inzit.

Die vierde man mag (mits zonder nummer drie) overal in het kabinet behalve op de post, waarvoor hij wordt voorgedragen. En nummer twee wordt ongeloofwaardig als hij niet bewerkstelligt dat het CDA ten aanzien van de nummers één, drie en vier de PvdA lijn volgt. Andriessen niet aanvaardbaar vanwege zijn opstelling na 25 mei 1977, Kruisinga niet vanwege zijn houding voor 25 mei 1977.

Van al deze veto's in de personele sfeer raakte ons die met betrekking tot Van Agt het meest. Wie met een andere politieke partij wil samenwerken dient in elk geval de eerste vertegenwoordiger van die partij ten volle te accepteren. Dan kan het met de anderen wel iets meer lijden.

In een interview heeft Den Uyl twee redenen aangevoerd waarom Van Agt niet op Justitie kon terugkeren. In de eerste plaats was dat de sleutelpositie die Justitie inneemt bij de hervormingsvoorstellen.

Deze reden is onhoudbaar aangezien bij de formatie de hervormingsvoorstellen (bij voorrang overeenkomstig de wens van de PvdA) waren geregeld. Dit akkoord was juist getroffen om mogelijke moeilijkheden later in het kabinet te voorkomen.

Als tweede reden noemde Den Uyl een sterke polarisatie die zich in het algemeen rond Van Agt als minister van Justitie had voltrokken. Deze reden is onwaar, want de werkelijke reden was de abortus met op de achtergrond Bloemenhove.

Als Den Uyl zegt dat zich rond de minister van Justitie een sterke polarisatie heeft voltrokken, dan moet in de eerste plaats de vraag gesteld worden wie deze polarisatie heeft veroorzaakt en voortdurend heeft aangewakkerd.

Dat is de PvdA geweest en dan gaat het niet aan om dat als een argument tegen de minister aan te voeren. Voorts heeft zich in de afgelopen jaren een minstens zo sterke polarisatie voltrokken rond Den Uyl zelf. Desondanks waren wij bereid de konsekwenties van de verkiezingsuitslag te aanvaarden en te accepteren dat de eerste man van de PvdA opnieuw minister-president zou worden.

Dit zijn de hoofdoorzaken. Daarmee heb ik onze schuld aan een mislukking niet uitgesloten. Die is er ook en wij moeten ook de hand in eigen boezem willen steken.

Zo heeft gedurende deze gehele fase een interne CDA-problematiek mede de formatie beheersd. De indruk is niet vermeden kunnen worden dat er in iedere variant voor elk van de zogenaamde top-vier een goed onderkomen gewaarborgd zou moeten zijn.

Daar valt trouwens niet alleen negatief over te oordelen.

Er spreekt ook een te waarderen loyaliteit uit, want zij zijn de mensen waar elk van de samenstellende delen van het CDA zich het meest door gerepresenteerd acht.

Het is echter wel een complicerende factor geweest.

Ook het afwijzen van het laatste voorstel van formateur Den Uyl wordt door sommigen als een fout onzerzijds gezien. Dit was in een stadium, waarin er overeenstemming was over het program, over de zetelbezetting, en voor 15/16 over de zetelverdeling. Maar ook dit mag niet geïsoleerd worden gezien. Men kan daarbij niet voorbij zien aan al de varianten die Van Agt in de laatste fase nog heeft aangedragen, en evenmin aan het nog lang niet uit de weg geruimde obstakel van de waakhondfunctie van socialistische staatssecretarissen bij christen-democratische ministers.

Misschien zegt iemand dat in het licht van de actualiteit deze gehele geschiedenis niet meer zo interessant is.

Dat zou een vergissing zijn, want ik ben ervan overtuigd dat deze geschiedenis het volgende kabinet - welk dat ook zal zijn - vier jaar lang zal achtervolgen.

Wij hebben de coalitie gezocht niet als tot elkaar veroordeelde vijanden, maar als op elkaar aangewezen bondgenoten.

En dit verschil in benadering van de samenwerking blijft de hoofdoorzaak van de mislukking. Den Uyl heeft gezegd dat een CDA-VVD-kabinet niet het kabinet is om de grote maatschappelijke vraagstukken aan te pakken. Dat vonden wij ook. Dat vond Van Agt ook.

Lanser had het grootste gelijk van de wereld toen hij zei dat CDA en PvdA op elkaar waren aangewezen, niet alleen vanwege de verkiezingsuitslag maar ook vanwege de enorme problemen. Van daaruit hebben wij als fractie ook zes maanden lang gewerkt. Maar de PvdA heeft dit niet opgepakt om een echte coalitie met het CDA te sluiten. Zij heeft onze uitgesproken voorkeur voor een kabinet met PvdA niet opgepakt om ons de hand te schudden, maar om ons de duimschroeven aan te zetten, om er ons mee onder druk te zetten, bijna mee te chanteren: "Ga anders maar met de VVD praten":

Parool-redacteur Van Wijnen heeft geschreven: "De PvdA heeft alleen op haar vijanden gelet. Zij had meer op haar vrienden moeten letten". Ik voeg eraan toe:

Nu maakt de PvdA zichzelf verwijten voor al die fouten, waarvoor die vrienden van de coalitie haar een half jaar lang hebben gewaarschuwd. Dan moet zij nu niet jammeren.

Tot karakter in de politiek behoort ook zelf de risico's van je eigen fouten te dragen.

Ons is in het verleden vaak verweten PvdA en VVD tegen elkaar te hebben uitgespeeld. Dit kan nu in elk geval niet worden gezegd. Als er van tegen elkaar uitspelen sprake is, dan door de PvdA, die eerst steeds riep:"Ga maar met de VVD praten", en pas toen dit dreigde te slagen, bereid was alle eisen te laten vallen. Het is als met een aannemer die zijn werknemer eerst alle redelijke verlangens onthoudt, maar ze plotseling wil inwilligen als deze een andere baas heeft gevonden. Een beetje bouwvakarbeider met karakter leent zich daar niet voor.

Na dat deze fase definitief was afgesloten, resteerde nog slechts als parlementair meerderheids-kabinet, hoe krap ook, een CDA-VVD coalitie. De fractie heeft vrijwel unaniem die mogelijkheid in het advies opgenomen. Wie zegt dat dit niet serieus gemeend kan zijn door wie niet het getroffen akkoord voor zijn rekening meent te kunnen nemen trekt de goede trouw in twijfel.

Dit is pas goed het breekijzer in het CDA zetten. De bereidheid deze mogelijkheid te onderzoeken betekende nog niet de overtuiging, laat staan de zekerheid, dat het ook tot een aanvaardbare uitkomst zou leiden.

Het CDA-standpunt is geweest dat er redenen waren in de huidige situatie voorkeur voor een coalitie met de PvdA te hebben maar dat er geen principiële bezwaren voor een coalitie met de VVD zijn. Dit standpunt werd en wordt door alle fractieleden onderschreven. Dit betekent echter nog niet dat er hoe dan ook of met de één of met de ander moet worden samengewerkt. En hier raak ik aan een punt dat m.i. op het moment de verhoudingen binnen het CDA zeer dreigt te vertroebelen.

Velen konkluderen te vanzelfsprekend dat het mislukken van een meerderheidskabinet met de PvdA dient te leiden tot een meerderheidskabinet met de VVD, Die vanzelfsprekendheid is zo groot dat men bereid is de eisen voor een coalitie met de VVD lager te stellen.

Het omgekeerde doet zich ook voor. De afkeer van een coalitie met de VVD brengt anderen ertoe de voorwaarden voor een samengaan met de PvdA zo laag te stellen dat een kombinatie met de VVD in elk geval wordt vermeden.

Deze vanzelfsprekendheid van het alternatief öf met de PvdA öf met de WD kan een gevaarlijke twistappel binnen het CDA worden, kan de door ons principieel verworpen polarisatie binnen het CDA zelf brengen en kan de kiem worden van een afschuwelijke tweedeling. Want dan bepaalt niet het CDA zelf maar de ander onze identiteit.

Als het CDA zichzelf wil blijven en zijn herkenbaarheid niet aan de coalitiepartner maar aan zichzelf ontlenen dan zal het mislukken van een formatiepoging met de PvdA ons er niet van mogen weerhouden een akkoord met de VVD op zichzelf te beoordelen. De mislukking met de PvdA ontslaat ons niet van de verplichting te beoordelen of een akkoord met de WD op zichzelf een op basis daarvan te formeren kabinet verantwoord doet zijn. Het omgekeerde geldt trouwens ook. In beide gevallen gaat het er namelijk om of het CDA, zijn program en zijn idealen voldoende tot hun recht komen.

Getoetst aan onze eigen formatiekriteria luistert het programmatische regeerakkoord met de WD extra nauw.

Gezien de zeer geringe meerderheid, de verkiezingsuitslag en de aard van de problemen waarvoor de regering gesteld wordt.

Dit is de achtergrond van het verschil van inzicht binnen de CDA-fractie. Wie dit eenvoudig afdoet door degenen die overwegende moeite met het akkoord hebben, in te delen als thuis te behoren bij de partij van het andere akkoord, brengt de eenheid van het CDA meer en veel rechtstreekser in gevaar dan degenen, die ondanks dit verschil van inzicht zich voornemen in één fractieverband in loyaliteit jegens het CDA verder te gaan. Het is altijd een afweging van velerlei factoren. Men mag niet één element eruit lichten en verabsoluteren. Dat het mislukt is met de PvdA is een factor, maar ook de zeer krappe basis voor een kabinet met de VVD.

Het optreden van een kabinet mag niet alleen worden beoordeeld vanuit de actuele geschilpunten tijdens de laatste formatieweken. Hoe moeilijk het ook is daarvan de nodige afstand te nemen, het kabinet zal straks worden beoordeeld op de vraag of dit het kabinet en het program is dat de zaken aan kan en op de goede manier aankan.

Hoe langer het kabinet zit, hoe meer dit het oordeel zal bepalen. Een verantwoordelijk politicus zal vanuit dat perspectief vandaag zijn oordeel moeten bepalen Zo moeilijk is politiek.

Hij moet zich afvragen of dit een kabinet is, waaraan hij zich met zijn volle parlementair-politieke verantwoordelijkheid kan verbinden. Niet alleen nu, maar ook volgend jaar met een voortdurende grote werkloosheid, over twee jaar met het oog op de positie van onze monarchie, over drie jaar met de naderende uitputting van het aardgas, over vier jaar bij de volgende verkiezingen. Niemand is een profeet, maar politieke beslissingen moeten wel met zo goed mogelijk zicht op de lange termijn worden genomen. De kunst van de politiek is kiezen, goed kiezen en vooral op tijd kiezen.

Zeker, wij hebben de meerderheid in het kabinet. Maar daar is onze verwachting niet van, zoals het dat voor de PvdA was. Wat wij wilden met de PvdA en willen met de VVD is een homogeen kabinet, waarin de partners het niet moeten hebben van hun getalssterkte, maar van hun beleidsovereenstemming. Wij willen niet alleen genoeg op de ander bevochten hebben wij willen als coalitiepartners ook samen ergens echt warm voor kunnen lopen.

Wij willen een coalitie met de VVD niet alleen afwegen tegenover een met de PvdA. Wij hebben als CDA altijd principieel de polarisatie bestreden, maar daarbij niet alleen de PvdA op onze weg gevonden. Ik behoef slechts te herinneren aan het optreden van de VVD-fractie in de abortuszaken. De opportunistische wijze waarop de VVD vaak oppositie heeft gevoerd, zulks in tegenstelling tot die van de CHU, moet ons waakzaam maken. Daarom moest ook onder ogen worden gezien of een minderheidskabinet, dat dagelijks moet zoeken naar voldoende en wisselende steun, wellicht minder polariserend zou werken, dan de voortdurende confrontatie van bij voorbaat muurvast liggende blokken.

Ik verdedig nu niet de konklusie naar de ene of naar de andere kant, ik licht slechts toe in welke afweging elk der fractieleden tot een naar zijn of haar oordeel verantwoorde konklusie moest komen, of hij of zij een binding met het kabinet kon aangaan en zo ja hoe sterk die binding zou kunnen zijn.

Dat het gesprek met de VVD moest plaatsvinden, daarover was ieder het eens. Hoe hoog de eisen waren, die je in het totaal van alle aspekten aan het programmatisch akkoord moest stellen, daarover verschilden de meningen. Dat het eerste akkoord niet aan de te stellen eisen voldeed, was een zeer sterk in de fractie heersende opvatting. Dat het definitieve akkoord voldoende waarborgen bevatte om er de volle parlementair-politieke verantwoorde lijkheid voor te kunnen dragen, daarover was geen eenstemmigheid mogelijk.

Nu moet ik iets zeggen over de positie van degenen die hun steun aan het akkoord niet hebben kunnen geven.

En ik realiseer mij zeer wel dat ik dit niet kan doen zonder dat mijn eigen kijk daarop sterk meespreekt.

Ook in de fase met de PvdA zijn er voorbehouden gemaakt en is er door een aantal fractieleden tegen het eindresultaat gestemd. Nu kan men zeggen dat het bij een meerderheid van 77 minder kan lijden dan bij een meerderheid van 110. Dit is waar, maar niemand kan uitleggen waarom het rechtvaardig is het ene fractielid in het ene geval een zwaardere verantwoordelijkheid op te leggen dan het andere fractielid in het andere geval. Waarom zou aan de een bij een akkoord met de VVD de ruimte mogen worden onthouden, die aan de ander bij een akkoord met de PvdA werd gegund.

Toen is er ruimte gevraagd voor de eigen gewetensbeslissing. Toen is het tot uiting komen van de spanning tussen individuele verantwoordelijkheid en solidariteit met de groep legitiem genoemd. Die spanning is toen zelfs gekenschetst als horende bij een partij als het CDA, omdat het de spanning is tussen het ideaal en de politieke werkelijkheid.

De tweeërlei weegsteen behoort toch niet tot het christen-democratische instrumentarium? Kan men van CDA-leden, die net zoveel moeite met het akkoord met de VVD hebben als anderen hadden met het akkoord met de PvdA, verlangen dat zij de compensatie bieden voor het aantal zetels dat de VVD minder in het parlement heeft dan de PvdA, [MISSING]

Ik meen moreel recht van spreken te hebben, want ik heb voor deze mogelijke consequenties bij een eventueel akkoord met de VVD onmiddellijk en uitdrukkelijk gewaarschuwd toen het akkoord met de PvdA aan de orde was.

Ook moet ik wijzen op degenen die weliswaar hebben voorgestemd, maar op essentiële onderdelen zich het recht hebben voorbehouden op een afwijkend standpunt.

Die voorbehouden bedreigen de meerderheid van 77 evenzeer.

En hun voorstemmen is daardoor zo uitgehold dat het niet billijk is bij een oordeel over het fractiestandpunt daaraan voorbij te zien.

Net zo min als men de tegenstemmers van het akkoord met de PvdA ervan mocht verdenken daarmee de weg naar de WD te willen forceren, evenmin mag men de tegenstemmers van nu in de schoenen schuiven dat te doen om alsnog naar de vleespotten van de coalitie met de PvdA te kunnen terugkeren.

Wij verwerpen die tweedeling, dit dilemma, dat het CDA aan de wortels bedreigt, uit de grond van ons hart.

Dit is deze week ten overvloede gebleken bij de brief die van Agt door het klaarblijkelijk ontoereikende rapport van Van der Grinten aan het Staatshoofd moest zenden.

Over dat advies waren wij het eens. De fase met de PvdA was afgesloten. Na een half jaar proberen.

De impasse, waarin wij waren geraakt na het eindrapport van Van der Grinten, was niet aan de VVD te wijten en was bovendien niet van dien aard dat je daarom nu weer in een totaal andere richting zou moeten gaan zoeken.

Wij wensen fatsoenlijk te blijven. Het zou niet korrekt zijn geweest - of wij dat nu plezierig vinden of niet deze stagnatie aan te grijpen om weer van de VVD af te geraken. Ik zei het al : wij wensen VVD en PvdA niet tegen elkaar uit te spelen.

Eén aspekt moet ik nog noemen. Dat is de solidariteit met de fractievoorzitter. Niemand mag veronderstellen dat dit niet bij iedereen een zwaarwegende overweging is geweest. Dit gold in de vorige fase evenzeer als in de huidige. En wie niet op het moment staart maar de zaken de laatste maanden en ik mag zelfs zeggen de laatste jaren, echt heeft gevolgd, moet begrijpen hoe verdrietig dit verwijt is. Maar zelfs dit is niet een factor waarop een beslissing uitsluitend mag worden gebaseerd. Wij hebben natuurlijk allemaal liever een kabinet-Van Agt dan een kabinet-Den Uyl (of Wiegel).

Meer zeg ik er liever niet van.

Wat wordt het nu voor een kabinet?

We moeten er geen gewrongen constructies voor bedenken. Het is geen parlementair meerderheidskabinet Het wordt wel het kabinet met op dit moment grootst denkbare parlementaire bindingen en daarnaast een loyale beoordeling. Wie het kind hoe dan ook een naam wil geven, noeme het een kabinet sui generis. Daar zal zeker Den Uyl geen bezwaar tegen hebben want dat had hij in 1973 ook niet.

Ik kom nog even terug op het verschil in opstelling in de fractie. Die is natuurlijk zeer te betreuren.

Maar men zou ook kunnen letten op de wijze waarop er voor de spanning tussen individuele verantwoordelijkheid en loyaliteit van de groep (wederzijdse loyaliteit!) een m.i. het CDA sierende gezamenlijke weg is gevonden.

Een weg, waarbij de meerderheid de minderheid niet dwingt, en waarbij de minderheid de meerderheid niet blokkeert. Zo hebben we samen toch de weg voor een kabinet-Van Agt vrijgemaakt.

Er is nu een beslissing genomen. Op heel verdedigbare gronden. Wie het anders zag, stelt zich niet in op een Verelendungstheorie. Wij zien niet achteruit, wij willen in de nu ontstane situatie samen vooruit zien. Ook wie geen parlementaire binding kon aanvaarden, is er met een kabinet-Van Agt wel verbondenheid

Waar het tenslotte op aan zal komen is het beleid.

Of wij het kabinet nu met binding of met verbondenheid tegemoet treden, voor beide geldt: het beleid zal ons moeten overtuigen. Het zal of de een meer van zich verwijderen of de ander dichter naar zich toe kunnen halen. Onze eerste zorg dient te zijn en te blijven wat er terecht komt van wezenlijke punten van het CDA-program.

Ook voor het CDA zelf geldt dat zijn herkenbaarheid allereerst in het eigen beleid zal moeten worden gevonden.

Wat ons bedreigt is het gevaar de natuurlijke tegenspeler van de PvdA te worden. Als de PvdA werkelijk tot de genadeloze oppositie terugkeert die zij heeft aangekondigd als zij weer terugvalt in de polarisatie van de jaren '67-'73, als zij de les van haar fouten in de formatie 1977 niet geleerd heeft, dan moet het CDA oppassen zich niet tot contra-polarisatie te laten verlijden. De grote politieke tegenstelling in ons land mag niet de tegenstelling CDA-PvdA worden. Sommigen voorspellen als de VVD het CDA links zal inhalen, waardoor hier duitse verhoudingen zouden krijgen (zie rede Steenkamp).

Op de herkenbaarheid van het eigen gezicht ongeacht de coalitie, ongeacht parlementaire binding of niet, zal het in de komende jaren voor het CDA aankomen. Ik zou graag uitvoerig en met hartstocht opnieuw over de konkrete invulling daarvan spreken. Ik laat het na, omdat het zou kunnen klinken als een goedkope vlucht uit de moeite waarin wij vandaag verkeren.

Maar een enkel ding moet toch gezegd. Velen onderschatten de angst voor een coalitie met de VVD bij de mensen die in de knel zitten. Voor die mensen zal het CDA ook in het komende kabinet en in de Kamer garant moeten zijn. Er mag geen twijfel mogelijk zijn: met het CDA zal geen kabinet gevormd kunnen worden waarbij de zwaksten in angst moeten leven.

Er is geen politiek probleem of er gaan mensen achter schuil. Die mensen moeten wij in het vizier krijgen en houden als wij de problemen moeten oplossen.

Vrijheid is een groot goed en dirigisme een gevaar.

Maar een christen-politicus mag niet het woord negeren dat de franse priester Lacordaire een eeuw geleden al sprak: In de strijd tussen de economische sterkeren en de economisch zwakkeren is het vaak de vrijheid die verdrukt en de wet die bevrijdt! Daar ligt de heenwijzing naar de taak van de overheid.

Wij zijn Advent weer ingegaan, Advent waarvan de centrale tekst en boodschap is: Alzo lief heeft God de wereld gehad. Niet de kerk, niet de gevestigde machten, niet het rijke blanke westen, maar de wereld, en in de wereld vooral het achtergeblevene en het achtergestelde. Dat is de boodschap waaruit een echt CDA moet leven en werken. Laat mij zien hoe lief het CDA de wereld heeft, dan zal ik u zeggen hoe christelijk het CDA is. Te lang hebben wij gezegd: wij hebben een woord voor de wereld! Het is waar, maar de wereld heeft ook een woord voor ons! Christen-democratische politiek is niet pretentieus toespreken maar beschaamd luisteren en dan handelen!

Wij voeren als motto: samen verantwoordelijk.

Samen verantwoordelijk, zijn wij dat alleen bij unanimiteit? Dan is het niet zo moeilijk. Of zal het ook, ja juist blijken bij verschil van inzicht.

Dan toch een weg zoeken en vinden om samen verder te gaan.

Nu moet blijken wat het werkelijk waard is dat christen-democratie iets eigens en iets anders is.

Dat de "C" werkelijk inhoud heeft. En dat de "D" werkelijk iets betekent. En dat de "A" echt functioneert.

Wie nu het CDA voor het een of voor het ander wil laten kiezen (en anders vertrekken de heren maar zoals Duynstee ons aanraadt) die kiest voor twee CDA's Dan is een ding in elk geval zeker: dan komt er geen CDA.

Maar wie de krachtproef aangaat en het samen verantwoordelijk aanvaardt, juist nu, die bouwt werkelijk aan een echt, aan een hecht CDA.

Dan kan het kabinet-Van Agt er niet alleen komen, dan kan het ook slagen. Dankzij de mensen met binding en de mensen met verbondenheid. En dan is het nog maar de vraag waar het kabinet-Van Agt meer van te verwachten heeft, van de binding of van de verbondenheid. Een journalist heeft eens tegen mij gezegd: "Jouw fout is dat je de harten telt en niet de koppen". Ik hoop dat het waar is en dat het voor velen geldt. Dan kan een kabinet Van Agt met de nachtschuit vertrekken en met het ochtendgloren aankomen.